Яна САЛАХОВА

ORCID: https://orcid.org/0009-0001-7242-872
голова ГО "Театр змін"
Київ, пр. Соборності, 7а, офіс 410
e-mail: teatr.zmin@gmail.com

УДК 792.09:316.4.063:32]:159.955-028.43](477+4)
DOI: http://dx.doi.org/10.30970/prc.75.52-56

"ТЕАТР ПРИГНОБЛЕНИХ" ЯК ПРОСТІР ПОЛІТИЧНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ ТА СОЛІДАРНОСТИ

Анотація. У статті розглянуто театр пригноблених як практику соціально-політичного висловлювання, колективної рефлексії та пошуку можливостей суспільних змін. Основна увага зосереджена на форум-театрі – найпоширенішій техніці театру пригноблених, заснованій на залученні людей без професійної театральної підготовки до спільного створення вистави та її подальшого публічного обговорення. Розкрита специфіка роботи форум-театру з особистим і колективним досвідом учасників, а також роль джокера/-ки як фасилітатора, який забезпечує простір для діялогу, рефлексії та взаємодії між сценою і глядацькою авдиторією. Проаналізовано принцип "дія–рефлексія", інтервенцію глядачів у виставу та механізм спільного пошуку альтернатив у ситуаціях пригноблення. У статті обґрунтоване значення форум-театру як інструменту розвитку критичного мислення, громадянської суб'єктности та солідарности. Особливу увагу приділено перетворенню особистого досвіду на колективне висловлювання та осмисленню зв'язку між приватним і суспільно-політичним. Розглянуто потенціял театру пригноблених у роботі з досвідом дискримінації, порушення прав людини, структурного насильства, наслідків війни та інших форм соціяльної несправедливости. Окреслені особливості адаптації методики Августо Боаля до українського контексту, де зміст і проблематика форум-вистав відповідають безпосередньому досвіду та потребам певної спільноти. Театр пригноблених представлено як дослідницький та діялогічний простір, у якому учасники й учасниці набувають можливости переосмислювати власний досвід, випробовувати моделі дії та спільно шукати способи трансформації проблемних соціяльних ситуацій.

Ключові слова: театр пригноблених, форум-театр, Августо Боаль, політичне висловлювання, соціяльна несправедливість, громадянська суб'єктність, солідарність, критичне мислення, інтервенція, джокер, колективний досвід, структурне насильство, театральна фасилітація, український контекст.

Постановка наукової проблеми. Проблема дослідження полягає у визначенні потенціялу театру пригноблених, зокрема форум-театру, як інструменту осмислення соціяльної несправедливости, розвитку громадянської суб'єктности та формування солідарности в українському суспільстві. Особливої актуальности набуває питання адаптації методики Августо Боаля до українського соціокультурного контексту та досвіду війни.

Актуальність дослідження зумовлена потребою пошуку дієвих форм осмислення соціяльних проблем, порушення прав людини та досвіду війни в українському суспільстві. Театр пригноблених, зокрема форум-театр, створює простір для діялогу, критичної рефлексії, громадянської активности та солідарности.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичну основу дослідження становлять праці А. Боаля, присвячені театру пригноблених, форум-театру та естетиці пригноблених. Важливим джерелом є також праця Б. Фрітц про Автопоетичний театр Боаля та його український контекст. Окремі аспекти сучасного українського театру й постколоніяльного досвіду розглядає О. Апчел.

Метою статті є розкрити потенціял театру пригноблених, зокрема форум-театру, як інструменту осмислення соціяльних проблем, розвитку громадянської суб'єктности та формування солідарности в українському суспільстві.

Виклад основного матеріялу

"Театр – це форма знань; він має та може бути засобом перетворення суспільства. Театр може допомогти нам будувати майбутнє, а не просто чекати на нього", – писав Августо Боаль [3, с. 39]. Саме через цю цитату я хочу познайомити читачів та читачок журналу з практикою театру пригноблених, яка прийшла з культури протестних рухів Латинської Америки і яку вправно описав та розвинув у ціле дерево різних технік бразильський театральний режисер Августо Боаль.

Театр пригноблених складається з різних технік, проте у цій статті йтиметься про найпоширенішу з них – форум-театр. Він застосовує мистецькі методи для роботи з соціяльними темами, а акторами у виставах найчастіше є люди без професійної освіти та театрального досвіду.

Форум-виставу створюють під час майстерні, яка зазвичай триває від двох до п'яти днів (найчастіше – три). До участи запрошують людей із досвідом у заявленій темі, з якими працює фасилітатор/-ка або джокер/-ка. Чому джокер/-ка? Бо в колоді карт джокер може бути всім та ніким. Так само і в процесі створення форум-вистави: під час майстерні джокер лише створює простір для досвіду інших й актуалізує його через запитання, а під час публічного форуму виступає як посередник.

© Салахова Яна, 2026

ISSN 2078-6263 ПРОСЦЕНІУМ. 2026. № 1 (75)

Майстерня з форум-театру. Кропивницький, 2023 р.

Мета майстерні – створити безпечний простір, де люди зможуть заново пізнати себе та одне одного. В цьому просторі вони поступово, через театральні ігри та вправи, можуть відрефлексувати обраний життєвий досвід, трансформувавши його у форум-виставу. Після кожної вправи та гри можна рефлексувати з питанням: "Як це пов'язано з темою майстерні або життям у суспільстві?".

"Театральні ігри передбачають дисципліну, адже гравці повинні діяти за правилами, водночас вони мають свободу для імпровізації та нових ідей. Кожна гра – це урок життя; кожна театральна гра – це урок соціяльного життя; ігри театру пригноблених – це уроки громадянства. Без дисципліни немає соціяльного життя, а без свободи немає життя. Як один із селян Руху селян без землі сказав: «ТП чудовий, тому що люди вчаться усьому, що вони вже знають!». "Ми вчимося етично і ми вчимося вчитися!" – саме так описує ідею театру пригноблених Августо Боаль у своєму есе про естетику пригноблених 2004 року.

На другий день пара ведучих майстерні форум-театру підводить учасників до створення форум-вистави. Це відбувається тоді, коли в колі[1] та в малих групах уже достатньо прозвучали їхні історії, й учасники та учасниці можуть обрати ті з них, які найточніше відображають їхнє бачення несправедливости, конфлікту чи порушення прав. Джокер/-ка лише допомагає надати форму цій історії та досвіду, що не має готових рішень, адже їх мають запропонувати глядачі та глядачки під час показу й обговорення форум-вистави. Після показу вистави відбувається обговорення побаченого з глядачами/-чками для того, щоб переконатися, що авдиторія зрозуміла базовий

Цунамі джокерів та діялог барикад у форум-показі. Чернівці, лютий 2014 р.

Обговорення з авдиторією під час форум-театру. Київ, 2023 р.

[1] *Під час майстерні учасники виконують та обговорюють багато вправи та ігри в колі за принципом "дія- рефлексія". Це допомагає знайти аналогії між театральним процесом та реальним життєвим досвідом групи.*

Створення "скульптур", майстерня форум-театру. Житомир. 2022 р.

сценарій. Після цього глядачів та глядачок запрошують втрутитися й замінити персонажа, який, на їхню думку, здатен змінити фінал, адже форум-вистава порушує питання, що потребує вирішення. Кожну інтервенцію – змінену та повторно зіграну сцену – обговорюють з авдиторією, щоб перевірити, чи є вона реалістичною та дотичною до їхнього досвіду. Так створюється публічний діялог навколо конкретної соціяльної проблеми, де однаково цінний досвід кожного й кожної – і на сцені, і в залі.

Процес вибору теми, написання сценарію або розподілу ролей є колективним і базується на такому критерії: "Я добре розумію цього персонажа". Але важливо зазначити, що люди грають не автобіографічну історію, а колективну. Ця історія втілює досвід усієї групи, а не окремої людини, адже показує метарівень, який поєднує всі ці історії і підводить до відповіді, чому вони такі схожі та поширені.

"Кожна людина – це театр!" – йдеться в тексті Декларації Міжнародної організації театру пригноблених, написаної у 2003 році [2, с. 309]. Носіями знань та змін у суспільстві є люди, тому театр пригноблених звертається до їхнього життєвого досвіду, залучаючи неакторів до осмислення соціяльних проблем, а глядачів – до пошуку відповідей на них. Це театр, де всі ролі у процесі створення вистави – від сценаристів до акторів колективно розподіляють між собою люди без акторського досвіду.

"Театр – це найдревніший та найбільш природний спосіб навчатися: діти вчаться через театр, стрибаючи, інтерпретуючи персонажів, та через інші форми мистецтва, роблячи грим, малюючи, співаючи та танцюючи. Театр пригноблених використовує соціяльні структури та моральні цінності для уникнення пасивного прийняття цих цінностей та структур. Театр пригноблених є умовним, а не наказовим" [2].

Цей театр повертає людині право самостійно визначати естетику власного голосу й тіла, а також створювати висловлювання – часто критичні та політичні щодо чинної влади в суспільстві.

"Особисте – це політичне"[2], теза яка точно характеризує зміст форум-вистав, заснованих на особистих історіях неакторів та неакторок, які їх представляють від себе, за принципом "нічого для нас та про нас без нас". Публічність особистих історій допомагає позбутися сорому та відчуття, що зі мною щось не так. Коли відкриваєш, що твій досвід не унікальний і безліч людей у суспільстві стикаються з такими ж перепонами, мимоволі виникає виникає питання: "Чому це повторюються знову і знову?".

Августо Боаль у своїх працях називає форум-виставу антимоделлю: на сцені відтворюють те, що нам не подобається, аж поки не знайдеться рішення для змін. Якраз така структура вистави дає відповідь, чому в нашому театрі люди хочуть вийти на сцену. Вони щирі та чесні у своїх коментарях, бо на сцені бачать власне життя і не хочуть миритися з побаченим. А оманлива ідея, що гра – це щось несправжнє, дає змогу людям наважитися діяти. Однак мозок вчиться через дію – і неважливо, відбулася вона в театральній виставі чи в реальному житті. І ось, через інтервенцію у форум-виставу ми вже створили новий досвід – досвід громадянського спротиву та критичного мислення.

Назва методу – театр пригноблених – також працює як антимодель. Жодна майстерня не обходиться без коментарів у стилі: "Ми не пригноблені, треба змінити назву на приємнішу для людей". Але суть у тому, що порушення прав людини, дискримінація, розділеність, поляризація та несправедливість – це повсякденна реальність і для світу, і для України. Наш театр свідомо, через назву та дизайн вистав, виносить на світло те, що не подобається, те, за що відчувають сором, але також те, що під світлом софітів ми здатні трансформувати. А пригноблена людина – це зовсім не жертва, а той, хто не погоджується зі статусом-кво й прагне його змінити. Така людина завжди буде потребувати підтримки – насамперед від співгромадян та співгромадянок, адже усі можуть стати носіями подібного досвіду.

Між сценою та глядачами/-ками немає посередників чи інтерпретацій їхніх досвідів. Тільки фігура

[2] *Авторкою концепції є американська феміністка та активістка Керол Ганіш (Carol Hanisch). У лютому 1969 року вона написала есе (початково у формі записки для колег), у якому захищала групи підвищення свідомости (consciousness-raising groups).*

джокера/-ки допомагає відбутися прямому діалогу, що народжується на сцені та в залі під час спільного обговорення й проживання проблеми.

Звучить досить екзотично скажете Ви? Можливо. Тому, власне, розкрити цінність цієї практики важливо через критичні питання до українського театру, які, наприклад, Олена Апчл порушує у своїй лекції [1].

Почнемо з назви, яка вказує на трансґенераційну травму – страх помилитися, бо за це покарають. Найбільше людей на майстерні вражає **правило "святкувати помилки"**. Це правило ми свідомо та тілесно проживаємо через різні ігри та вправи, щоб переосмислити культурні заборони та обмеження.

Владу форми, яка змушує нас повторювати звичні патерни, майстерня театру пригноблених розхитує через демеханізацію. Вона створює простір, де можна вийти за межі власних тілесних звичок, здивуватися і врешті "побачити те, на що дивишся"[3], а головне – знайти час і місце для саморефлексії у своєму житті.

Щоб підсилити *цінність прояву індивідуальности,* форум-театр пропонує безліч вправ та ігор. Вони метафорично спонукають рефлексувати над поняттями більшости і меншости, відчувати напругу та спротив рухові проти течії, а також розпізнавати підміну значень.

Показ форум-вистави занурює учасників у єдиний простір без меж між сценою та глядацьким залом. Це допомагає глибше усвідомити цінність досвіду та ідей авдиторії, яка перетворюється на повноцінних співтворців дійства. Усі стають дієвцями: вони замінюють персонажів на сцені й імпровізують, втілюючи свої ідеї змін. У такий спосіб учасники виявляють солідарність із головним героєм або героїнею, які стикаються зі структурним насильством – або, інакше кажучи, пригнобленням.

Чому ми просуваємо театр, який заснув бразильський режисер?

Я багато спілкуюся з учнями та ученицями Боаля – Біргіт Фрітц (Австрія), Іваном Бріоком (Уельс), Девідом Даймондом (Канада), Брентом Блером (США), – які наголошують, що театр пригноблених є чутливим до контексту країни, де він практикується. Тому на кожній конкретній майстерні з форум-театру: в Ужгороді, Барі, Херсоні або Запоріжжі ми перевинаходимо цей театр з тією групою і тим контекстом, який вона привносить. Український контекст методики представлений у розділі "Український теар пригноблених" українського перекладу книжки Біргіт Фрітц "Аутопоетичний театр Аугусто Боаля" [4, с. 244].

Складність приходить з питаннями і з тишею. Саме питання – це ключовий інструмент фасилітації джокера/-ки, щоби зберігати відкритість та цікавість до досвіду групи. Серед міжнародної спільноти практиків та практикинь методу популярною є **маєвтика** – філософський метод Сократа, який полягає в мистецтві ставити влучні запитання без нав'язування готових відповідей. Слухати тишу – важлива навичка джокера в роботі із залом під час форуму, бо в тиші багато чесности та думок, які не сказані.

І врешті-решт театр пригноблених – це дослідницький театр, де люди на майстернях усвідомлюють цінність свого досвіду. Зі сцени можна почути про досвід проживання війни різними людьми. Це підлітки та люди поважного віку, матері дітей з інвалідністю та самі дорослі люди з інвалідністю, вигорілі громадські активісти з Херсону, які змушені були покинути свої домівки через війну, а також цивільні, які пройшли полон, зберігаючи відданість українській ідентичности. Поруч з ними – вдови полеглих військових та театральні діячки, які рефлексують нерівність і токсичність відносин у власному колективі. Саме ці досвіди та голоси підсилює громадська організація "Театр Змін". Вона дає людям простір та естетичні театральні інструменти для самоусвідомлення, пошук метафор для опису власного життя, і, зрештою, його змін.

Висновки. Театр пригноблених, зокрема форум-театр, є дієвим інструментом колективного осмислення соціяльних проблем і пошуку шляхів для їхньої трансформації. Методика Августо Боаля сприяє розвитку критичного мислення, громадянської суб'єктности та солідарности через поєднання дії, рефлексії й безпосередньої участи глядачів. В українському контексті форум-театр набуває особливого значення як простір для осмислення досвіду війни, дискримінації, порушення прав людини та інших форм соціяльної несправедливости.

Джерела і література:

1. Апчел О. "Норма постколоніального суспільства – робити те, за що не покарають" // Лівий берег. 2026. 3 квітня. URL: https://lb.ua/culture/2026/04/03/73313_olena_apchel_norma.html

2. Боаль А. Есей "Естетика пригноблених". "Проєкт Прометей", 2004. URL: https://docs.google.com/document/d/1IOjtIeV_WpUanZgL92FLPGIyJqg_Ao2r/edit

3. Боаль А. Ігри для акторів і [не]акторів / пер. з англ. А. Гладкої, Я. Салахової, А. Чорноус, Б. Дєдушкіна, О. Потапової. Київ: ГО "Театр для діалогу", 2016.

4. Фрітц Б. InExActArt. Аутопоетичний театр Аугусто Боаля. Київ: ГО "Театр змін", 2025.

References

1. Apchel, O. ["Norma postkolonialnoho suspilstva — robyty te, za shcho ne pokaraiut"], Livyi bereh. 3 kvitnia 2026 roku.

[3] Назва однойменного розділу / категорії вправ Августо Боаля у книзі "Ігри для акторів та (не)акторів".

URL: https://lb.ua/culture/2026/04/03/730313_olena_apchel_norma.html [in Ukrainian]

2. Boal A. Esei "Estetyka pryhnoblenykh". "Proiekt Prometei", 2004. URL: https://docs.google.com/document/d/1IOjtIeV_WpUanZgL92FLPGIyJqg_Ao2r/edit [in Ukrainian]

3. Boal A. Ihry dlia aktoriv i [ne]aktoriv / per. z anhl. A. Hladkoi, Ya. Salakhovoi, A. Chornous, B. Diedushkina, O. Potapovoi. Kyiv: HO "Teatr dlia dialohu", 2016. [in Ukrainian]

4. Fritz B. InExActArt. Autopoetychnyi teatr Augusto Boalia. Kyiv: HO "Teatr zmin", 2025. [in Ukrainian]

Yana SALAKHOVA

ORCID: https://orcid.org/0009-0001-7242-8722
Head of the NGO "Theatre of Change"
Kyiv, 7A Sobornosti Avenue, Office 410
e-mail: teatr.zmin@gmail.com

"THEATRE OF THE OPPRESSED AS A SPACE FOR POLITICAL EXPRESSION AND SOLIDARITY"

Abstract. The article examines the Theatre of the Oppressed as a practice of political expression, collective reflection, and social transformation, with particular attention to Forum Theatre as one of its most widely used techniques. The Theatre of the Oppressed, developed by Brazilian theatre director and practitioner Augusto Boal, is based on the use of theatrical methods for working with social issues and engaging people without professional theatrical training in the creation of performances and public dialogue. The article focuses on the specific features of Forum Theatre, its principles, and its potential for creating a space in which personal experience can become a basis for collective reflection and civic action.

The article considers the process of creating a Forum Theatre performance, which involves participants in a series of theatrical games and exercises, reflection on their lived experiences, and the collective development of a theatrical story. Particular attention is paid to the role of the Joker, who facilitates the process without imposing predetermined interpretations or solutions. The Joker creates conditions for participants to articulate their experiences and subsequently facilitates dialogue between the performers and the audience during the public forum. The performance presents a situation of injustice, conflict, discrimination, or violation of rights without offering a predetermined solution. Instead, spectators are invited to intervene in the performance, replace characters, and test alternative ways of changing the situation presented on stage.

The article emphasizes the principle of "action–reflection" as one of the fundamental mechanisms of the Theatre of the Oppressed. The interaction between theatrical action and reflection enables participants to reconsider their own experiences, identify recurring patterns of social injustice, and explore possible forms of individual and collective action. Forum Theatre therefore transforms the audience from passive spectators into active participants and co-creators of the theatrical process. Through intervention, participants gain an opportunity to experiment with alternative models of behaviour and to develop an experience of civic agency and solidarity.

Particular attention is given to the relationship between personal experience and political expression. Forum Theatre makes it possible to transform individual stories into collective narratives that reveal broader social structures and recurring forms of inequality and oppression. In this context, the principle that "the personal is political" becomes an important conceptual framework for understanding the practice. Public articulation of personal experiences can contribute to overcoming shame and isolation by revealing that individual difficulties are often connected to broader social and structural conditions.

The article also explores the relevance of the Theatre of the Oppressed to the Ukrainian sociocultural context. The methodology is presented as context-sensitive and capable of being reinterpreted in accordance with the experiences and needs of particular communities. In Ukraine, Forum Theatre can provide a space for reflecting on the experience of war, displacement, discrimination, violations of human rights, structural violence, social inequality, and other forms of injustice. The article argues that the adaptation of the Theatre of the Oppressed to the Ukrainian context does not involve the mechanical reproduction of an established theatrical model. Rather, each workshop and performance develops through the specific experiences of its participants and the social context they bring into the process.

Keywords: Theatre of the Oppressed, Forum Theatre, Augusto Boal, political expression, social injustice, civic agency, solidarity, critical thinking, intervention, Joker, collective experience, structural violence, theatrical facilitation, Ukrainian context.

Стаття надійшла до редколегії 1.09.2026
Прийнята до друку 19.09.2026